

Ölands Norra Uddes fyr avbemannad 1976

Evald Petersson (Utdrag ur Åkerbo Hembygdsförenings Årsbok 1977)

Ett särskilt tack till Åkerbo Hembygdsförening som ställt bilderna till förfogande.

Fyrholmen vid Ölands norra udde. Den kallades tidigare Oxelholmen, eftersom där växte många oxelträd. Namnet ändrades sedan till Stora Grundet. Bilden tagen på glasplåt omkring 1948. Där fanns ingen bro då. Den byggdes inte förrän sommaren 1965.

Foto: Evald Petersson

Det svenska fyrväsendet har undergått en snabb förändring. Med elektroniska system kan funktioner, som tidigare krävt manuell betjäning, nu styras automatiskt. Detta har medfört, att de svenska fyrarna har avbemannats och fyrbetjäningen ersatts av centralt styrda och bevakade "robotar".

Hösten 1976 var automatiken vid Ölands norra uddes fyr "Långe Erik" färdigutbyggd. Denna fyr blev därmed den första, som kopplades över datorn vid Kungl Sjöfartsverkets centrala fyrövervakning i Norrköping.

Officiellt skulle fyren vara avbemannad den 1 oktober 1976, men "barnsjukdomar" vid inkörningen över datorn gjorde att den siste fyrmästaren vid platsen, Gustav Olsson, fick gå kvar och övervaka det hela till den 23 december. För "Långe Erik" var därmed epoken med manuell betjäning slut.

Fyrplatsen

Fyrtornet jämte ett bostadshus omfattande två lägenheter uppfördes under åren 1844-45. Entreprenör var en byggmästare Jonas Jonsson, hemvist okänd. I kontraktet åtog sig Byggmästare Jonsson alla kostnader med några få undantag, däribland lanterninen med fönster, takbetäckningen bestående av kopparplåt på fyrtornet, själva fyrapparaten, samt en järnkakelugn för vaktrummet i tornet, vilket anskaffades och bekostades av Kongl Förvaltningen av Sjö Ärenderne. Byggnadsarbetena tycks ha fortskridit

Gamla unionsflaggan vajade på stängen utanför fyrpersonalens bostäder. Bilden tagen senast 1905. Till vänster ses brunnsvipp och brunnskar, men där hämtades nog inget annat än havsvatten. Personerna på bilden är okända.

Foto: Arvid E Thulin

planenligt och avslutats under andra halvåret 1845, då fyren togs i bruk. Fyrstationen fick då namnet Ölands Norra Fyrbåk. Några år senare ändrades detta till Ölands Norra Uddes Fyrinrättning och en kort tid därefter fastställdes namnet till Ölands Norra Uddes Fyr, som fortfarande är den officiella benämningen.

Tornet, som är c:a 32 m högt, är byggt i kalksten och vitrappat. Ett par år efter att det blivit färdigbyggt, upptäckte personalen, att det svajade vid höga vindstyrkor. Detta orsakade en viss oro, vilket framgår av en skrivelse från lotsdirektionen, där det inforas fullständiga upplysningar om de observationer som gjorts. Senare mätningar har visat, att det svajar ungefär 60 cm, då det blåser kraftigt, men detta värde ligger med god marginal inom säkerhetsgränserna.

Bemanning och tjänst

Den första fyrbetjäningen år 1845 bestod av två man, fyrmästare och fyrvaktare. Dessa tjänstgjorde varje natt under fyringstid, varvid båda var skyldiga att vistas i tornet samtidigt. Den, som var vaktfri, kunde vila på en soffa i ett ytterst trångt rum strax under lanterninen.

Lampan i fyrapparaten eldades med rovolja och fordrade ständig tillsyn för att brinna klart. Det roterande linssystemet, drevs med ett lodurverk. Lodet, som fortfarande hänger kvar i den stentrumma, vilken utgör mittpelare i tornet, drogs upp med vev. Efter en uppdragning gick urverket en och en halv timma.

Inspektion

Vid fördelningschefens besök på fyrplatserna inspekterades allt mycket noga. Om någonting inte var tillfredsställande

Fyrmästare Andreas Krall med hustru Emilia och barnen. Från vänster: Tyra, Sten, Harald och Greta. Bilden tagen 1912.

Fotografen okänd

blev det en reprimand. Uttalades den inte muntligen, kom den med ett brev på posten som t.ex. följande: *"Vid mitt besök å fyrplatsen såg jag att stenar voro inkilade under fönsterluckorna. Detta är fult och nog kunde fyrbetjeningen vara lite finligare uti sitt påhitt att få luckorna sitta stadigt. Tag nu bort stenarne, och gör kilar af några vedbitar, för att i dess ställe ditsättas."*

Ibland förbisågs någon detalj av mindre vikt, men folk hade gott minne på den tiden och ingenting fick glömmas. Därför kunde nästa brev låta så här: *"Jag glömde vid inventeringen tillse att Svenska veckobladet fanns för åren 1873, 1874 o. 1875, hoppas dock det allt finnes i behåll!"* Samlade årgångar av Svenska veckobladet var tydligen en form av bibliotek, som skulle finnas på fyrplatserna till nytta och nöje för personalen.

Reprimand ...

Kontakterna mellan fyrmästaren och hans närmaste chef, Lotsfördelningschefen i Kalmar, upprätthölls genom en

ganska livlig korrespondens. Disciplinen tycks ha varit hård och om en order inte utfördes till belåtenhet, kom det en skriftlig reprimand. I vissa fall kanske man kan spåra en viss negativ inställning till den underordnade. Speciellt under 1870-talet tycks fördelningschefen ha hållit tummen på ögat på fyrmästaren.

Allt för underdåniga uttryck i skrivelser till Fördelningschefen uppskattades inte. Ett brev från honom avslutas enligt följande: *"Dessutom får jag till framtida efterrättelse uppmana Eder, att vid tjänstebrefs insändande till mig, icke alls begagna så ödmjuka titlar, som ärad, ärade eller ärade skrivelsen, etc., etc., som Ni troligen sjelf alltför väl veten ej bör förekomma uti tjänsteskrivelser!"*

...och beröm

Trots att fyrpersonalen många gånger togs i örat av sina överordnade, sköttes tjänsten på ett föredömligt sätt, som kunde rendera en utmärkelse av något slag. Detta visas av följande brev från

december 1885 till fyrmästare A.F. Lagström. *"Sedan Kongl Majt jemlikt nådigt bref den 24 sislidne Oktober, uppå Kongl Lotsstyrelsens framställning, funnit gott att, såsom ett vedermåle af sitt nådiga välbehag, tilldela Fyrvaktaren vid Ölands norra uddes fyrplats ett exemplar af silvermedaljen av 8e storleken, med inskrift "För nit och redlighet i rikets tjenst", att i högblått band med gula kanter bäras å bröstet, har Kongl Lotsstyrelsen till mig översänt medaljen för att genom min försorg tillställas fyrvaktaren Nilsson. ..."*

Skulle Nilsson. Emot förmodan, ej bära medaljen med värdighet och heder, kan Kongl Majt fråntaga honom densamma. Bandet kan delas i trenne delar, hvarigenom ett smutsigt kan ersättas med ett rent."

Personalen utökas

Personalen hade några år tidigare utökats med en man, ett fyrbiträde. En ny bostadsbyggnad hade uppförts. Under denna fanns murad källare med utrymme för tre hushåll. Källaren finns kvar, men bostaden har rivits.

I och med att fyrbiträde fanns, blev fyrmästaren vaktfri, utom under tiden 1 okt – 1 april, då han gjorde 1 till 2 timmars vakt per natt. Men enligt *"Instruktion för tjenstgöring vid de fasta fyrarna"* utfärdad år 1866 var han skyldig *"att tillse fyrens tändning och att flera gånger hvarje natt kontrollera lysningen genom besök i fyren och genom utkik på densamma från något fönster i boställshuset eller annat lämpligt ställe. ..."* Då fel uppstod i fyren fick han alltid rycka in, eftersom han skulle ha de nödvändiga kunskaperna om fyrens skötsel. Dessutom var han ansvarig för att allt fungerade.

Fotogen ersätter rovolja

En stor förbättring för fyrpersonalen inträdde när den besvärliga rovoljan ersat-

tes med fotogen. Denna modernitet infördes i början av år 1884. Med fotogen i behållaren behövde lampan inte passas så noga som tidigare, varför den, som hade vakt, inte behövde tillbringa hela tiden i fyrtornet. Det räckte ofta med att se till att urverket var uppdraget och att fylla på fotogen. Naturligtvis fick inte fyren lämnas ur sikte någon längre stund, men det var i alla fall en klar förbättring.

Telefon

Ytterligare en modernitet kom några år senare enligt följande brev daterat 14 november 1892: *"Sedan Kongl Majt i nåder beslutat, att en telefonledning emellan Ölands norra uddes fyrplats och Böda udder innevarande höst kommer att anbringas, så egen I, när ifrågavarande arbete förekommer, låta anbringa den blifvande telefonapparaten på lämpligt ställe i fyrplatsens expeditjonsrum, dock bören I icke ikläda Eder uppborrdsmans- eller annat ansvar för apparaten och ledningen innan föreskrift derom från mig meddelas Eder."*

Till och från land

Trots att fyrplatsen genom telefonen kommit i närmare kontakt med omvärlden, var den ändå helt isolerad på den lilla ön mellan Grankullaviken och Östersjön. Då man skulle till affären el-

Fyrplatsen innan den nya fyrmästarbostaden med skolsal byggdes. Bakom de sju svarttallarna byggdes nya fyrmästarvillan år 1923. Foto: Arvid E Thulin

ler kyrkan, gick alltid vägen över vattnet. Roddbåten var fortskaffningsmedlet. Den var lika viktig som provianten i källaren. Man hade på ett tidigt stadium funnit de bästa angoringsplatserna, vilka sedan alltid begagnades vid färderna mellan Öland och Oxelholmen, som fyrholmen tidigare kallades. Men denna trafik sågs ej med blida ögon av ägarna till fiskvattnet i Grankulleviken.

Fiskevattensägarna vann inget gehör för sina krav på förbud mot fyrbarnens användande av roddbåt och utsättande av prickar på ägarnas vatten, ty ett kort meddelande till fyrmästaren daterat 27 mars 1895 utgör svar på en förfrågan från dessa och lyder: *"Till svar å brefvet af den 19 dennes meddelas att såsom tillförene vägen får tagas öfver Grankullaviken likaså prickar utsättas och båtar utläggas."*

1965 byggdes efter mångårig debatt med lotsdirektionen en bro ut till fyrholmen. Roddbåtarna miste med ens sin betydelse som kommunikationsmedel och ersattes med cyklar och bilar.

Tragisk olycka i tornet

År 1899 inträffade en tragisk olycka i fyrornet, varvid fyrvaktaren J.G. Höglander omkom under tjänsteutövning. Höglander led av bråck, varför han allt emellanåt, då de inre organen trängde ut genom den brustna vävnaden, fick kasta sig omkull och trycka dessa tillbaka. Vid olyckstillfället bar han en fotogenlykta i handen. Denna välte omkull, då han kastade sig ner, varvid fotogen läckte ut på golvet och antändes. Höglander kunde i sitt akuta sjukdomstillstånd ej avvärja elden, varför han omkom i lågorna.

Ett brev från augusti samma år omtalar att hans änka tillerkänts en nådegåva av 18 kronor per år under fem års tid jämte pension. Dessa medel utbetalades från Flottans Pensionskassa.

Elever i den nybyggda lotsbarnskolan på Ölands norra udde. Främre raden från vänster: Asta Sandin, Britta Krall och Erik Andersson. Bakre raden från vänster: Hans Sandin och Olof Sandin. Fotograf okänd

Lotsbarnskolan

År 1923 byggdes en ny villa åt fyrmästaren. I övervåningen inredes ett speciellt sovrum åt honom samt en skolsal. Det fanns gott om barn i olika åldrar vid fyren, vilka i regel fick inackorderas hos någon familj i land under skoltiden. Det isolerade läget i förening med den långa vägen till närmaste skola gjorde det omöjligt för barnen att ta sig till och från skolan samma dag. För att slippa ha barnen inackorderade anordnades i början av 1900-talet så kallade Lotsbarnskolor vid olika fyrplatser och lotsstationer och så blev fallet även vid Ölands norra udde.

Måndagen den 11 februari 1924 startade undervisningen i Lotsbarnskolan. Som lärarinna tjänstgjorde fröken Gerda Rydh. Hon fick disponera en egen liten lägenhet om 1 rum och kök, som tillbyggt ovanpå fyrvaktarebostaden. Elevantalet är ej angivet, men i en anteckning några år senare står att 8 barn deltog i undervisningen. Den 27 juli för rättades examen första gången, vilken bevistades av Lotskaptenen.

Undervisningen i Lotsbarnskolan pågick sedan fram till den 13 juni 1931,

då examen förrättades sista gången. Vid denna examen fanns endast 2 elever, Asta och Märta Sandin.

Skolsalen stod sedan till Lotsverkets disposition och användes för inkvartering av de arbetare, som vissa tider svarade för ombyggnad och underhåll av fastigheter och maskiner. För några år sedan inreddes skolsalen till sovrum åt fyrmästaren.

Bifyr

Hösten 1930 installerades en s.k. bifyr i ett av de norra fönstren i fyrtornet. Den tändes första gången den 26 januari 1931, då lysbojen vid Ölands norra grund intogs för vinterperioden. Den tändes sedan alltid, då nämnda boj var intagen eller ur funktion. Från och med elektrifieringen av fyren har bifyren varit i drift året om.

Egna husdjur

Fyrpersonalen hade egna husdjur till en bra bit in på 1900-talet. Det fanns tre små ladugårdar belägna öster om bostäderna. Varje familj hade svin och höns. En av fyrvaktarna höll sig även med en ko en tid. Av ladugårdarna finns bara en del av den ena kvar, vilken används för vinterförvaring av båtar.

Dricksvatten

Vattenfrågan har alltid varit ett stort problem vid fyrplatsen. Brunnar har grävts, men har ej kunnat användas, eftersom de endast givit saltvatten. I början av 1940-talet anlade fyrpersonalen en vattenledning genom Grankullaviken fram till en brunn, som hade grävts ett par hundra meter från stranden på den öländska kusten, men även denna brunn fick kasseras efter en tids användning, enär vattnet höll för stor salthalt.

Vid renovering av bostäderna på 1950-talet byggdes en större cistern av

Fyrens linssystem. I centrum satt en glödlampa på 1000 W. Vid sidan av denna satt en reservglödlampa som ureds i arbetsläge när den första lampan var utbrunnen. Samtidigt gick signal till vakthavande fyrvaktare.

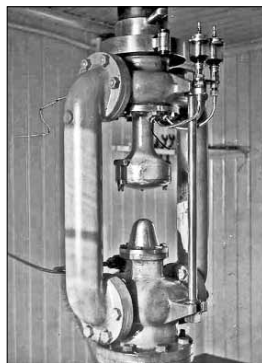
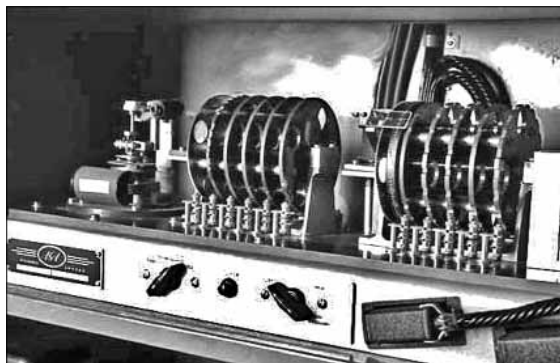
Foto: Evald Petersson

cement under markplanet. Till denna leddes genom ett reningsfilter det regnvatten som samlades upp via stuprören från taken. Regnvatten användes fram till omkring 1970, då reningsanläggningen blev utdömd. Sedan har färskvatten från kommunens pumpverk transporterats ut till fyren med tankbil och fyllts på i den stora cisternen.

El och automatisering

År 1910 blev fyrplatsen utrustad med mistsignalanläggning och den 25 november kördes denna första gången vid dimma.

1946 elektrifierades fyren. Radiofyr installerades och den ena av råoljemotorerna till mistmaskineriet ersattes med en elektrisk motor, vilket möjliggjorde ögonblicklig start. För att fyren ej skulle vara släckt vid eventuella strömbrott, inmonterades en semidiesel med generator. Denna försåg fyrlampan och radiofyren med ström. Sirenen fick vid sådana tillfäl-

Teckengivaren till radiofyren på Ölands norra udde. Den var kopplad till en mast c:a 20 m väster om fyrornet. Till höger: Detalj av mistsignalsanläggningen. Foto: Evald Petersson

len köras med den återstående råoljemo-torn. Elektrifieringen blev en klar förbättring för personalen, men ställde samtidigt större krav på deras tekniska kunskande.

I samband med automatiseringen utbyttes alla maskiner för mistsignaleringen. Nya dieselmotorer och generatorer för reservkraft inmonterades. Dessa är så dimensionerade, att de även försörj bostäderna med elström vid avbrott på det ordinarie nätet. Den gamla omfångsrika radiofyren ersattes med en modern dito.

Av allting fanns dubbla uppsättningar för att eliminera driftavbrott. Startar inte en motor, så kopplas den andra automatiskt in. Slocknar en lampa i fyren, förs den åt sidan och en annan matas fram och tänds.

Avbemanning

Hösten 1976 avbemannades fyren. För underhåll och reparation kommer specialutbildade tekniker i bil eller helikopter. En speciell landningsplatta för helikopter har anlagts intill maskinhuset. Övernattningsrum och pentry har inretts åt teknikerna i ena ändan av maskinhuset. Där finns rinnande varmt och kallt vatten samt elspis, elvärme, radio, TV och telefon.

Den sista besättningen

Den sista besättningen vid Ölands norra uddes fyr bestod av: Fyrmästare Gustav Olsson, Njurunda, bitr. fyrmästare John Lund, Lerberget, fyrvaktare Hans Pettersson, Burgsvik. Olsson och Lund upprätthöll sedan samma befattningar vid Kullens fyr, medan Pettersson pensionerades.

Fyrmästarna i kronologisk ordning sedan starten 1845 till automatiseringen 1976: *Ekström, G.A. Hagström, A.F. Lagström, A. Krall, A. Bäckström, P. Österström, T. Samuelsson, Y. Holmberg, K. Andersson, G. Olsson.* Mellan Lagström och Krall kan möjligen någon okänd fyrmästare ha tjänstgjort. Här saknas uppgifter.

SMHI

Ölands norra udde har gamla anor beträffande meteorologiska observationer. I SMHI:s arkiv i Norrköping finns alla journaler bevarade ända sedan stationen startades i juli 1854. Den långa observationsserien gör att stationen är ytterst värdefull ur klimatologisk synpunkt, och med sitt strategiska läge mellan fastlandet och Gotland är den en viktig punkt på prognoskartan.